

L'altra societat urbana "Amb el permís de Barcelona"¹.

Publicat a la revista "L'Avenç", número 246. Abril 2000.

Ignasi Aldomà Buixadé

La marxa era tranquil·la, però de sobte els mals presagis es compleixen i l'arena comença a picar sobre els rostres dels viatgers. La tempesta de sorra es desferma i els seus grans minúsculs esborren el cel i es posen per tot, omplint fins els plecs més amagats. Les brúixoles deixen de funcionar i la voluntat de marxa es converteix en desesperació. Només el cec que acompanya la caravana es troba en condicions de trobar una sortida i el tast de la sorra li'n dóna el convenciment.

- ¡Allí, el nord!. ¡Al nord es troba la ciutat i a la ciutat és on aconsegueix la història!.

(Werner Herzog, a la pel·lícula "*El enigma de Gaspar Hauser*", 1975)

Però, ¿on comença la ciutat?, ¿què és la ciutat?.

Perduts per les muntanyes del Pirineu, potser en descobrir el petit nucli de Sort els viatgers n'haurien tingut prou per "trobar-se" a la ciutat. Sort, que té 1.278 habitants (1996), és la població més gran i la capital del Pallars Sobirà, on es pot triar algun hotel per a refer-se del cansament i la gana els dies que convingui. Si la sort acompanya una mica, també pot ser un bon lloc, potser al pub de nit, per a trobar algú amb qui conversar sobre les darreres pel·lícules d'Abbas Kiarostami (vistes a Barcelona), de la progressió implacable de la indústria cultural americana o dels nous rècords que es van produint en el món de les grans fusions o absorcions empresarials.

El viatger trobaria un oasi a Sort, però el trobaria també en una bona part dels nuclis habitats del país. La meitat del municipis catalans superen els 1.000 habitants i en gairebé tot ells i en d'altres de més petits es poden trobar bars i fondes, botigues de queviures, carnisseries, forns de pa, perruqueries i agències de banca, piscines, pistes poliesportives i altres instal·lacions per a practicar esports, biblioteques, sales culturals i altres instal·lacions que cobreixen una àmplia gamma de necessitats col·lectives. La disponibilitat de tots aquests serveis ha marcat per molt temps la diferència entre les viles i els masos o llogarets de la Catalunya Vella i marca també la frontera entre els pobles més grans i els més petits de la Catalunya nova.

Tenir o no tenir metge, tenir o no tenir capellà, tenir o no tenir una perruquera per empolainar-se i intercanviar xafarderies, tenir o no tenir un bar per trobar-se, ...aquesta pot ser una bona manera de besllumar la ciutat. Al cap i a la fi, els serveis han demostrat fins fa poc un poder de sedàs contundent; els pobles (o presumibles ciutats) que tenen una bona dotació de serveis creixen en població i activitat i arpleguen més serveis; mentre els qui no en tenen no paren d'anar de reculons². ¿Però, és aquest un bon patró per a mesurar la ciutat?

Determinar la quantitat de població o la quantitat i la diversitat dels serveis a partir dels quals es passa del *pagus* a la *urbs* no és fàcil. Molts autors si han trencat les banyes i de resultats n'hi ha per a tots els gustos. S'han avançat multitud de llandars i de tècniques de càlcul; però cap d'ells supera la impossibilitat de trobar variables universals i de cobrir les diferències en el temps i en l'espai. Entre els llandars més comuns usats per estadistes oficinosos i oficials es troba el dels 5.000, però tampoc és cap garantia; Ulldecona (Montsià) amb els seus 5.152 habitants no dóna pas més aspecte de ciutat que Sort.

Si, per reprendre el periple inicial, els nostres viatgers arribessin a la Seu d'Urgell, que té 10.711 habitants, arribarien "oficialment" a una ciutat, i trobarien ja unes quantes coses més que a Sort; més hotels i restaurants per triar, bars i pubs amb una música i un ambient diferents, una llibreria més digna d'aquest nom, ...fins i tot un hospital per curar-se i una llarga nòmina de llicenciats de múltiples branques i oficis. És força provable, també, que a la Seu molts no s'assabentin de l'arribada dels viatgers; comença a haver-hi més blancs i negres, verds i grocs i els habitants no es fan tant de les coses noves i és possible que tampoc preguntin massa sobre l'origen dels nouvinguts, ni els afusellin amb mirades d'interrogació. D'aquesta manera comença a oferir-se una condició urbana que moltes persones aprecien: la privacitat; poder passar relativament desapercbut, sense haver de donar comptes a ningú.

Però, tant a la Seu d'Urgell com en altres poblacions de la seva grandària, al cap d'uns dies d'anar amunt i avall pel Passeig o pel carrer Major es coneixen tots els topants; ja se sap allò que cada botiga pot donar de si i les cares comencen a ser totes repetides. Fàcilment desapareix l'estímul de la novetat i les oportunitats de comprar determinades marques de roba o determinats productes, de practicar un determinat esport o una determinada medicina personal i d'assistir a alguna exposició o espectacle reputat són molt reduïdes.

Per ampliar el ventall de possibilitats cal anar a un centre més gran, a un centre com a mínim gran com Vic, amb 30.397 habitants (1996) i una bona rodalia, o a ser possible un centre gran com Girona, amb 70.576 habitants. En aquests centres es comencen a trobar hipermercats i centres comercials amplis, amb les botigues de les grans cadenes de roba, electrodomèstics i altres articles. Ja no només es disposa d'instituts de segon ensenyament, sinó que apareixen els estudis universitaris i amb ells unes ofertes culturals sensiblement millors, que s'afegeixen als museus, auditoris o teatres locals. ¿N'hi haurà prou fins aquí per a satisfer les inquietuds personals, per sentir el reconfort de la ciutat dinàmica i creativa?.

¿Perquè no fer el salt, d'una vegada, a la ciutat per antonomasia, Barcelona, on es poden aprendre les més diverses gammes del saber i on es pot prendre l'avió per anar a qualsevol lloc del món; on es pot exercir també una activitat professional més d'acord amb els propis interessos i més ben remunerada i on també és més fàcil trobar mitjans per a finançar i muntar una empresa i reunir tècnics per a gestionar-la?. A Barcelona, i qui diu Barcelona parla, sobretot, de la ciutat central però parla també dels 4.228.048 habitants de la regió metropolitana, es couen avui dia les decisions polítiques, econòmiques o culturals que afecten tot el territori. Qui vol ser comptat hi ha de ser³.

Per alguns això no serà encara suficient i hauran d'anar a Madrid, on sí es munten les autèntiques boles econòmiques i polítiques i on es pot acabar una bona carrera política o econòmica. O encara, perquè no, a Nova York per a projectar una carrera d'artista, o a Londres per a treure profit d'uns coneixements o disponibilitats financeres. També un informàtic podrà expressar tot el seu talent en entorns com els de Silicon Valley o Washington i un artista de l'espectacle no s'acabarà de consagrar internacionalment si no fa una carrera a Hollywood. Diferents localitats internacionals donen diferents oportunitats de realització i promoció personal i aquí es troba tot el panorama que s'obre per al futur; diferents ciutats competint entre elles per atreure els sectors tecnològicament capdavanters o els centres de poder empresarial i continuar existint en el mapa mundial⁴.

En la gran ciutat, la metròpoli o megalòpolis, s'haurà acabat, en qualsevol cas, la carrera del viatger a la recerca de la ciutat ideal; el planeta no dóna per més. ¿Però, té algun sentit tota aquesta carrera a l'encalç de la gran aglomeració o, dit d'una altra manera, la qualificació de la pròpia existència es pot jutjar a través de la grandària de la ciutat on s'haurà pogut arribar a treballar i viure?. ¿Té algun

sentit aquesta visió dominant que acaba situant en el costat negatiu de la balança els apàtics habitants dels petits pobles i masos i en l'altre extrem els habitants desperts i espavilats de les grans metròpolis?.

Abans d'incórrer en els judicis o prejudicis anteriors, caldria alguna nova reflexió, i és que a cada dia que passa s'imposa una realitat que contradiu més la primacia de la grandària; la mobilitat de la població. D'entrada, la major part de la població dels pobles i ciutats es desplaça quotidianament als pobles i ciutats veïns, de manera que a tots els països occidentals es fa molt difícil, per no dir impossible, dir on acaba i on comença la ciutat. ¿Acaba la ciutat d'Olot en els límits del seu terme municipal, o acaba al Caprabo de les Preses on van molts olotins a comprar?, ¿o acaba potser al polígon industrial de la Vall d'en Bas on van a treballar, o encara va més enllà?.

Segons el padró d'habitants de 1996, la meitat dels ocupats de Catalunya es desplaça a treballar fora del seu municipi de residència, i a partir de l'estudi d'aquesta variable el Pla Territorial General de Catalunya feia una proposta de "sistemes urbans" que cobreix tot el territori com a base per a implantar les polítiques territorials de la Generalitat. No és l'única aportació sobre el tema, i ja en el seu dia els exercicis de delimitació d'unitats comarcals portaren a definir i proposar diferents àmbits que representen una aproximació al concepte de la "ciutat-territori" o, millor, "territori-ciutat"⁵.

La ruralitat en el seu sentit més estricte de les masies o pobles oposats a les viles i ciutats centres de mercat ja no existeix, almenys en un sentit social i econòmic. A banda del fet que l'ocupació agrària només hi representa un 19% de l'ocupació total (1996), més de la meitat de la població ocupada resident en els municipis de menys de 2.000 habitants es desplaça cap un altre municipi per treballar i, al mateix temps, rep una quantitat menor de treballadors que ve de fora.

Però la gent no es mou solament per treballar, sinó que encara es mou molt més per comprar articles de primera necessitat, per anar al metge o a l'especialista, per anar a l'institut o a la universitat o, simplement, per anar a passejar i fer un beure. Els habitants de les masies i pobles s'han convertit en un habitant més de les viles i ciutats principals. Certament que normalment són ells els qui s'han de desplaçar a la capital i no a l'inrevés. Però això mateix passa entre el centre i els barris perifèrics de les ciutats convencionals.

I també es pot considerar en vies de desaparèixer la ruralitat en el seu sentit més ampli, el dels pobles i ciutats petites i mitjanes confrontats a la ciutat centre regional o a la metròpoli. ¿D'on prové l'usuari del Teatre Nacional, del Corte Inglés, de l'hospital de la Vall d'Hebron i d'altres grans instal·lacions que imprimeixen caràcter a Barcelona i a la resta de grans ciutats?. ¿D'on provenen els instal·ladors que condicionen els pisos nous de la metròpoli i els mobles que acaben de vestir-los?. No solament de la gran regió metropolitana, que no se sap ben bé on acaba, sinó també i cada vegada més, de més enllà d'aquesta⁶.

Tot això per no parlar dels precursors de la deslocalització; dels pintors que des de l'Empordà cobreixen els encàrrecs que els hi arriben des de la ciutat, o dels cantants i altres artistes que han plantat casa i feina en els petits poblets. Amb les noves tecnologies de la comunicació les possibilitats es disparen i des d'un lloc perdut com Alinyà (Alt Urgell) es fa possible d'elaborar els projectes d'enginyeria més complicats, amb la col·laboració d'un ordinador i un mòdem, els mateixos aparells que permeten als alumnes de la Universitat Oberta de Catalunya seguir els seus cursos des de qualsevol indret del país. Les noves xarxes i serveis de la informació permeten ja intercanvis comercials, científics, lúdics o d'interessos, que van més enllà de les fronteres regionals i obren les portes a una mundialització de les relacions humanes.

Aquí es viu, allí es compra o es treballa, allà s'estudia, més enllà es va a jugar i algunes activitats comencen a realitzar-se en un lloc virtual. ¿D'on és el qui sopa i dorm a Corbera d'Ebre; el qui esmorza, dina i treballa a Ascó; el qui practica un esport a Móra d'Ebre i va de compres a Tortosa?. No és una qüestió menor, i per a la vida local representa un canvi radical; a la plaça abans de dinar ja no es troba ningú i al bar després de dinar només els jubilats. Ja no hi ha temps per a les solidaritats locals i aquestes es dispersen entre diferents localitats. ¿Com controlar i saber allò que fa el veí, si aquest es passa més de mitja vida d'aquí cap allà i l'altra mitja tancat a casa?; la "privacitat" passa a ser també moneda corrent als pobles, malgrat que molts dels seus habitants no s'ho proposin.

Certament, d'entre les diverses ubicacions possibles, el lloc de residència manté un caràcter dominant, ben sovint per la densitat de les obligacions de tipus familiar que hi concorren. Però, el lloc de residència es veu amenaçat i relativitzat també per d'altres mobilitats. D'una banda es troben els canvis de residència periòdics i/o temporals motivats per diferents tipus de treball, que no són un

fenomen històricament nou; per una altra banda hi ha el fenomen relativament més recent de la segona residència.

Una quinta part, com a mínim, de les famílies residents a l'àrea metropolitana de Barcelona disposen d'una segona casa a la costa o a l'interior i, no solament ells, sinó altres metropolitans que ocupen hotels i altres allotjaments, surten esperitats de la gran ciutat els caps de setmana i les vacances a la recerca de la calma, l'amplitud, la natura o, simplement, un lloc diferent⁷. No és tampoc un fenomen exclusiu de la metròpoli i els habitants de l'interior tenen també la seva casa a la costa o a la muntanya, per bé que les proporcions siguin desconegudes. Al final apareix una altra vegada la qüestió; ¿d'on és un?. ¿És del poble dels caps de setmana i les vacances o és del pis de la ciutat?. ¿És d'on dorm o és d'on es passa més hores despert?. Molts comencen a dubtar-ne i els censos de població, fets a partir de l'assignació de la residència, comencen a anar-ne una mica marejats.

Però la mobilitat tampoc s'acaba amb els desplaçaments diaris o amb els desplaçaments dels caps de setmana o amb els desplaçaments periòdics per gestions comercials o d'altres feines. També hi ha la mobilitat dels anys, la de les persones que canvien el seu lloc de residència principal. Cada any els padrons municipals enregistren el canvi de residència d'un 2,7% de la població (1997) i els canvis reals són superiors. Aquests canvis significaran, precisament, que a partir de 1981 les ciutats més grans comencin a perdre població i en vagin guanyant els municipis petits, fenomen que es reforça en els anys 1990 amb la promoció generalitzada dels habitatges adosats en filera a les poblacions metropolitanes i a les veïnes de les ciutats com Lleida i d'altres ciutats més grans⁸.

Pensi's també, a l'hora de parlar de la mobilitat, en els canvis obligats pels estudis universitaris, que afecten una tercera part dels joves, els canvis en el moment del casament, els canvis a l'hora de trobar una feina o els moviments de retorn originats per la jubilació. Oficialment una persona s'ubica al lloc on resideix en un moment donat. Però, ¿amb quin territori s'identifica personalment?, ¿amb quin territori es relaciona realment el seu tarannà?. ¿Una persona és de poble tota la seva vida pel fet d'haver-hi nascut?. ¿No imprimeix la vida a la ciutat uns valors que seran tot seguit molt difícils d'abandonar?.

Difícilment s'arribarà a cap tipus d'acord sobre la resposta més correcta. La resposta acostuma a prendre una la sortida tangencial. ¿I si els pobles i ciutats tinguessin una apreciació i un valor diferent segons les edats o la situació d'una

mateixa persona?; la infantesa lliure i pròxima a la natura i els companys d'un poble, les amistats pròximes i escollides de l'adolescència i la primera joventut que dóna una ciutat petita o mitjana, les descobertes socials i culturals de la gran ciutat de la segona joventut o la primera vida de parella, el retorn al poble per la criança, el retorn a la ciutat per la maduresa,....

¿Qüestió de punts de vista?. ¿Qüestió d'ideologies o de valors?. Segurament, i això entronca amb la comprensió d'altres experiències singulars, com ara la dels neorurals, els pobladors d'origen urbà que han recolonitzat les àrees més abandonades del país. El retorn al camp protagonitzat pels neorurals enllaça amb una determinada filosofia o filosofies de la vida en la qual la ruralitat juga un paper de reclam. Si la seva incidència social ha estat limitada, gosaríem dir, caldria atribuir-ho tant o més a les dificultats de penetració de l'hàbitat rural (en bona part relacionada amb la propietat immutable que mantenen els antics residents de les àrees abandonades), que no pas a la manca de maduresa de molts dels projectes.

El fenomen neorural té, per altra part, una component social més àmplia i general. Mentre alguns joves fugen encara dels pobles i masies aclaparats per la poca recompensa del tracte amb les plantes i animals i a la recerca d'una privacitat, els habitants de ciutat busquen en aquests mateixos pobles i masies el contacte amb la natura i la proximitat i l'interconeixement entre animals i persones que s'han perdut a la capital. Més aviat és una il·lusió, perquè la *familiaritat* entre veïns s'ha perdut tant a la ciutat com als pobles. Però a dia d'avui potser és encara més difícil que una persona pugui passar uns dies mort a casa sense que ningú se'n doni compte si viu en un poble.

D'aquest mateix univers diferencial de valors i creences es tracta, també, d'alguna manera, quan a les comarques més endarrerides han aparegut moviments de defensa de la pròpia identitat o dels propis recursos, sigui Grups de l'Alt Pirineu, sigui Assemblea Intercomarcal de les Terres de l'Ebre. Aquests grups reivindiquen o reivindicaven, en el fons, la vida en els pobles i ciutats petites, de la mateixa manera que des de la ciutat de Lleida es genera una proposta de defensa i promoció internacional de les ciutats intermèdies davant de les metròpolis⁹. Més enllà dels estereotips reductors que engendra una determinada indústria del pensament o, de vegades, la voluntat sintètica dels estudiosos, caldria potser començar a pensar que tots els territoris mereixen ser viscuts i que tots els seus habitants mereixen ser apreciats per un igual.

Mentrestant, s'han de veure encara menysteniments dels uns envers els altres. I si les picabaralles no deixen de ser sovint només que una simple anècdota, molts s'hi esplaien o s'hi queden ancorats. La porta queda oberta als tòpics socials de la ruralitat.

A propòsit, per exemple, de les conteses electorals es repeteix una visió pejorativa de la gent *de comarques*, els habitants dels pobles i ciutats petites del país, com a grup conservador o com a reducte oposat al progrés, i el qualificatiu s'ha sentit darrerament des de posicions en principi tan dispars com el PSC i el PP. No es pot negar que el vot *obrer*, el típic vot *d'esquerres* es troba a les ciutats. Però també caldria recordar que aquí i allà els cors de les ciutats es converteixen en el principal reducte de forces de dretes i que el vot rural que en un lloc pot ser captiu de dretes en un altre ho és de les esquerres. Però aquestes divisions possiblement tampoc són gaire importants i segurament el qualificatiu de *progressistes* que els aspirants a una cadira política miren d'apropiar-se i negar als veïns, sigui molt poc consistent. Altrament es fa molt difícil d'explicar com els màxims representants d'aquests conservadorisme rural, els votants de les comarques gironines, apareguin des de diferents punts de vista econòmics i socials com els actors més *avançats* del país i de l'estat¹⁰.

Si motius de crítica política o social hi ha, aquests es relacionen amb els mecanismes de control polític i social afavorits per l'escassa densitat demogràfica i l'interconeixement en els pobles i ciutats petites. L'intercanvi de favors, el clientelisme i el control social i econòmic són més fàcils d'exercir en els pobles i ciutats petites i han vingut afavorits en molts casos per la precarietat econòmica de l'activitat agrària que ha facilitat l'aparició d'una quantitat important del que es coneix com *estómacs agraiïts*. Sigui com sigui, aquestes serien més aviat rèmores del passat que els d'una banda i l'altra pugnen per mantenir. En la mesura que la privacitat i les relacions més impersonals i urbanes es generalitzen, hauria de disminuir, també, el control social i la perversió del joc polític local.

Més preocupant és el fet que determinades estructures político-administratives afavoreixin les perversions abans apuntades i aquí sí que hi ha bastant a dir i molt per autoanalitzar-se i corregir. La formació de candidatures (tancades) als consells municipals i les relacions jeràrquiques creades per dues institucions (els consells comarcals i les diputacions provincials) el govern de les quals no passa per les urnes, constitueixen un camp adobat per a les pràctiques clientelistes en el "medi rural". No caldria recordar que aquestes comporten una greu limitació a la igualtat

d'oportunitats i d'altres drets i principis democràtics. Abans de denigrar certs valors pretesament rurals, potser caldria alguns retocs sobre unes institucions que els fomenten i que es troben desfasades en relació a la *modernitat* d'aquests mateixos àmbits.

Amb la revolució industrial arribà la industrialització general dels processos productius que anà aparellada al creixement de les ciutats, i a partir d'aquí les ciutats representaren i cristal·litzaren la idea de progrés. L'extensió de la indústria a les àrees rurals, la industrialització de l'agricultura, la mobilitat i d'altres canvis socials i econòmics han fet que el camp s'hagi *urbanitzat*, mentre la ciutat també canviava i es feia més urbana¹. Un cop tots *urbanitzats* o en vies de ser-ho, es fa necessari replantejar les diferències o desequilibris territorials entre camp i ciutat des d'altres òptiques.

Un cop tots en la nau ciutadana, els habitants de les masies, els pobles i les ciutats petites o mitjanes del país es veuen afectats no solament pel que passa en el seu entorn immediat, sinó pels canvis de la gran ciutat; per la creació d'una nova gran àrea comercial a Barcelona, per la fugida de les seues empresarials de la ciutat o per la seva projecció exterior. De la mateixa manera, el rerapaís ja no és només el coto de caça de Barcelona, sinó alguna cosa més. La societat i les seves institucions podrien començar a actuar en conseqüència.

Ignasi Aldomà Buixadé

¹ . Les reflexions neixen a propòsit de "Amb el permís de Barcelona. L'altra societat urbana" (Ignasi Aldomà, Pagès Editors, Lleida, 1999); però es troben forçosament molt lluny del contingut de l'assaig, que vol ser una contribució amena i alhora fonamentada al coneixement de la realitat del país. Una informació complementària es pot trobar a la tesi publicada també recentment; Ignasi Aldomà, "La crisi de la Catalunya rural", Pagès Editors, Lleida, 1999).

² . Aquí es planteja la qüestió dels l·lindars, sobre la qual no existeixen respostes extrapolables en el temps o en l'espai. En els darrers decennis assenyalàvem, per exemple, els 500 habitants per al Pirineu i els 2000-3000 per a les comarques catalanes meridionals com el punt d'inflexió a partir del qual es produeix el despoblament, fenomen que guarda una relació important amb la disponibilitat de serveis locals (I.Aldomà, La crisi de la Catalunya rural, op.cit., pps. 150-153).

³ . No és el moment de repassar el pes social i econòmic de Barcelona i la seva àrea metropolitana; les dades són prou conegudes i ens podem remetre com a més recent i general a l'obra dirigida per Salvador Giner, "La societat catalana" (Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1998), que constitueix un bon compendi de dades que s'utilitzen en altres punts. Es pot remarcar, en qualsevol cas, com tots els organismes polítics decisoris tenen la seva seu a Barcelona i com les empreses grans de comarques acaben en molts casos traslladant el seu centre decisorí a Barcelona, procés aquest molt poc estudiat i que corre paral·lel a la fugida més coneguda de seus empresarials des de Barcelona cap a Madrid.

⁴ . És el panorama conegut de la "The Informational City" de Manuel Castells (Basil Blackwell, Oxford, 1989) que reprèn l'opinió dominant i, d'alguna manera, de moda en matèria de desenvolupament econòmic regional.

⁵ . Resulta forçós de remetre's en aquest cas al recull d'"El debat de la divisió territorial de Catalunya", realitzat per E.LLuch i O.Nel·lo, Diputació de Barcelona, 1984.

⁶ . Evidentment, Catalunya no funciona encara com una gran metròpoli o megalòpoli i hi ha qüestions pendents importants en relació a la inserció de les ciutats mitjanes en la dinàmica metropolitana (horitzó TGV), la definició d'una "reserva" d'espais d'usos turístics i de serveis i altres processos dels quals se'n pot trobar una certa prefiguració a la "Métapolis ou l'avenir des villes" de François Archer (Editions Odile Jacob, París, 1995).

⁷ . Malauradament no es disposa per al conjunt de Catalunya de la informació sociològica que recull periòdicament (1985, 1990, 1995) l'"Enquesta metropolitana" elaborada per les entitats metropolitanes de Barcelona.

⁸ . En qualsevol cas, no es tracta d'una recuperació generalitzada dels municipis petits; els qui guanyen població se situen a la corona metropolitana, la costa i el Pirineu, mentre a l'interior continuen perdent població.

⁹ . Vegis la "Declaració de Lleida sobre les ciutats intermitges i la urbanització mundial" fruit de la reunió de representants de múltiples ciutats del planeta (J.M.Llop, "Ciudades intermedias y urbanización mundial", Ajuntament de Lleida, Lleida, 1999).

¹⁰ . En un terreny d'aigües pantanoses com són els qualificatius progressista, avançat o similars, no es pot deixar d'assenyalar el fet que les comarques de Girona es diferencien clarament de la resta de Catalunya o de la península ibèrica i apareguin entre les regions

del centre i nord d'europa en les anàlisis d'indicadors de desenvolupament efectuades a escala europea.

¹¹ . Aquesta és la línia de reflexió de múltiples teòrics ben explicitada per David Harvey, "Cities or urbanization?", 1996, o també per a França vegi's Nicole Mathieu, "La notion de rural et les rapports ville/campagne en France: les années quatre-vingt-dix", dins "Economies Rurale", núm, 247, septembre-octubre 1998.